

Det kristna budskapet i en narcissistisk kultur

Av Olof Edsinger

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING

VAD ÄR NARCISSISM?

Den narcissistiska kulturen

Den narcissistiska personligheten

 Självcentrerad, ensam och känslökall

 Med stort bekräftelsebehov

 Flyktig och styrd av egna och andras ideal

Skammen – narcissistens stora smärta

DEN NARCISSISTISKA MÄNNISKAN OCH DET KRISTNA FRÄLSNINGSBUDSKAPET

“Regression i jagets tjänst“

Den narcissistiska människan och Gud

Narcissistens möte med Lag och Evangelium

 Skam i stället för skuld

 Skillnader mellan kvinnor och män

 Avgrundsdjup förkastelse eller aggressivt försvar

 Förståelse i stället för förlåtelse

EN FRAMKOMLIG VÄG FÖR SJÄLAVÅRD OCH FÖRKUNNELSE

Att möta skammen

 Donald Capps: *The Depleted Self*

 Lewis B Smedes: *Skam, skuld och befrielse*

 Jimmy Long: *Generating Hope*

Att möta skulden

 Göran Bergstrand: *Skulden har många namn*

 Fredrik Brosché: *Syndernas förlåtelse åt allt Sveriges folk*

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Litteratur

Referenser

INLEDNING

Budskapet om Jesus Kristus som världens Frälsare går som en röd tråd genom hela NT. På olika sätt skildras hur Jesu död och uppståndelse får förvandla människors liv och föra dem in i gemenskapen med Gud.

Alltsedan NT skrevs har olika kristna funderat på hur detta budskap om Jesus ska kunna förmedlas till människorna i deras samtid. Inom den lutherska kyrkofamiljen – den kristendomstyp som tydligast har präglat vårt land – har betoningen oftast legat på Jesus som *den som genom sin död betalar mänsklighetens skuld till Gud*. Denna betoning har fallit sig naturlig eftersom skuldens problematik under lång tid varit aktuell i vår kulturkrets, och så sent som under 1940-talets första år var även psykologerna – i alla fall inom den psykodynamiska skolan – ivrigt sysselsatta med att finna olika botemedel för denna.

Men så kom efterkrigstiden, och med den radikalt förändrade omständigheter. De människor som tidigare hade sökt sig till psykologerna var ofta väl orienterade i tillvaron och kunde därför ge tydliga besked både om vilka de var, vad som var rätt och fel och vart de var på väg. Men vad som nu hände var att de människor som sökte psykologers och psykoterapeuters hjälp allt oftare led av andra symptom. De plågades av tomhetskänslor, alienering och meningslöshet. I stället för skuld gav de uttryck för en diffus men ändå gnagande känsla av skam – en känsla av att något var fel, att något som inte gick att sätta fingret på ändå fick dem att skämmas.

Efterhand började denna “nya“ människotyp att gå under benämningen narcissistisk. I mötet med dessa människor måste även vi som tillhör kyrkan tänka om. En alltmer befogad fråga är: måste det sätt på vilket frälsningsbudskapet förmedlas förändras i en kultur där människor brottas mer med skammens problematik än med skuldens?

För egen del tror jag att detta främst är en fråga av kommunikativ art. Både som människa och bibelläsare är jag övertygad om att det också i dag finns något sådant som synd. Följaktligen tror jag också att det finns ett behov av att ta itu med den *skuld* som synden förorsakar i relation till Gud. Syftet med denna artikel är därmed inte att ifrågasätta klassisk evangelisk-luthersk teologi. I stället är det att undersöka om luthersk teologi i dag måste gjutas i en lite annorlunda form än tidigare.

Dispositionen ser ut på följande sätt: Först tar jag mig an narcissismen ur ett psykologiskt perspektiv. Både narcissismen som kulturfenomen och den narcissistiska personligheten kartläggs. Därefter följer en religionspsykologisk del.¹ Denna handlar främst om hur den narcissistiska människan reagerar på det kristna frälsningsbudskapet så som det traditionellt har presenterats i en protestantiskt kristen kontext. Slutligen redogör jag för några olika förkunnares och själavårdares modeller för hur grundfrågan för min artikel kan besvaras: hur ska det kristna frälsningsbudskapet på ett fungerande sätt förmedlas till en människa påverkad av den narcissistiska kulturen?

VAD ÄR NARCISSISM?

Den narcissistiska kulturen

Vilket ord kan bäst beskriva den västerländska kulturen efter andra världskrigets slut? Den amerikanske idéhistorikern Christoffer Lasch valde ordet *narcissistisk*. Lasch hade då under lång tid studerat politiska och ekonomiska förhållandena i 1900-talets USA, och på så sätt blivit uppmärksam på hur sådana förhållanden kunde påverka också folkets *sociala* utveckling. I flera olika böcker kom han därför att utveckla sina tankar omkring detta samband och den mest kända av dessa är *Den narcissistiska kulturen* från 1979.

Byråkratiseringen och den allt längre drivna specialiseringen och mekaniseringen inom arbetslivet har, menar Lasch, fått till följd att arbetarna inte känner sig delaktiga i produktionen på samma sätt som tidigare. Därför har de allt mer sökt sin tillflykt till mellanmänskliga relationer – bara för att upptäcka att den pågående utvecklingen har försvagat inte bara individens, utan också familjens och kollektivets betydelse.

Sammantaget framträder sålunda en bild av tillvaron i efterkrigstidens Amerika (och Europa) som ytterst fragmentiserad. Det är mot denna bakgrund, menar Lasch, som vi ska förstå den känsla av tomhet och meningslöshet som alltsedan dess har brett ut sig över Västvärlden. Förändringarna på det ekonomiska och politiska området har helt enkelt banat väg för en ny kultur: den narcissistiska.²

Nu är narcissismen inte något nytt fenomen i sig. Själva beteckningen “narcissist” är t ex hämtad från en gammal grekisk myt om den vackre ynglingen Narcissos som bryskt avvisar alla omgivningens uppvaktningsförsök, och som slutligen blir förälskad i sin egen spegelbild. Det

djarva i Christoffer Laschs tes ligger därför inte i att han identifierar narcissistiska drag hos enskilda individer. Det djärva är i stället att han ger denna diagnos till en hel *kulturkrets*. Som väntat har också många av Laschs kritiker tagit fasta på detta tvärvetenskapliga vågspel. De har påpekat att Lasch – och andra som resonerar på samma sätt – alltför lättvindigt har fört över en klinisk förståelse av narcissistiska störningar på en strukturell-samhällelig nivå.³ En annan invändning är att samhälleliga förändringar omöjligt kan besitta makten att förändra en hel befolknings karaktär – snarare kan vissa specifika samhällsstrukturer *gynna* (och därigenom locka fram) en viss personlighetstyp.⁴ Debatten om detta lär kunna fortgå länge än. Men tillräckligt mycket forskning har ändå pekat i samma riktning som Lasch, och själva *grunddragen* i hans arbete bör därför vara värda att ta på allvar.

Vad kännetecknar då den narcissistiska personligheten? Det är denna fråga som jag i det följande ska försöka besvara.⁵

Den narcissistiska personligheten

Erik Homburger Erikson är en av 1900-talets mest inflytelserika psykologer. Med sitt schema över de faser som varje individ behöver gå igenom under sin mognadsutveckling har han gett en överskådlig bild av de kriser och konflikter människan måste lösa under sin uppväxt. I åldern 0–1 1/2 år, säger Erikson, måste varje barn ta itu med spänningen mellan tillit och misstro. Det idealiska utfallet är att barnet får tillit både till sig själv, sin omvärld och sin framtid. Nästa kris i barnets liv kretsar kring begreppsparat självständighet och skam/tvivel. Idealutfallet här är en känsla av självkontroll och självuppskattning, där barnet fritt förmår välja och begränsa sina val. I nästa utvecklingsfas, som vanligen inträffar under det tredje till det sjätte året, står konflikten mellan initiativ kontra skuld. Idealutfallet kan med ett ord beskrivas som målmedvetenhet, medan ett negativt utfall innebär en förkrympt personlighet, ofta parad med starka känslor av skuld.

Den narcissistiska personligheten, menar de flesta moderna utvecklingspsykologer, har fått sina avgörande törnar under den fas som brukar inträffa under det andra levnadsåret – alltså den utvecklingsfas där den avgörande konflikten i barnets liv står mellan självständighet och skam/tvivel. Alla barn som kommer till världen har en medfödd och – viktigt att tillägga – för det mesta sund självcentrering. Det nyfödda barnet betraktar sig på ett självklart sätt som världens centrum, och kan på så sätt sägas ge uttryck för en typisk narcissistisk hållning. När barnet blir lite

äldre börjar det emellertid upptäcka att verkligheten runtomkring det faktiskt existerar helt oberoende av det självt. Heinz Kohut, en av de främsta teoretikerna på området, har hävdad att den kris som denna insikt kan medföra leder till uppkomsten av två “delar“ i barnets jag: ett grandios jag och ett uttömt eller förbrukat jag (eng *depleted self*). Det förra jaget överdriver sin egen betydelse, medan det senare kämpar med skam- och mindervärdes känslor,⁶ och enligt Kohut är omgivningens bemötande av avgörande betydelse för vilket utfall “kampen“ mellan de båda ska få. Barn vars mödrar saknar förmåga att förmedla värme, empati och – för att använda Kohuts uttryck – bekräftande *spegling*, löper stor risk att drabbas av narcissistiska skador.⁷

Vilka konkreta uttryck kan då dessa skador ta sig? Följande tre rubriker säger alla något väsentligt om den narcissistiska personligheten.

Självcentrerad, ensam och känslökall

Som redan har nämnts ingår det i den sunda personlighetsutvecklingen att barnet får upptäcka att det faktiskt inte befinner sig i tillvarons centrum. Som direkt följd av detta måste det också konfronteras med det faktum att det finns både omständigheter och normer som det i olika situationer måste rätta sig efter. Ett annat sätt att uttrycka detta på är att barnet måste utveckla en sund *ansvarskänsla*; det måste lära sig att se och erkänna fel hos sig själv utan att fördenskull drabbas av förkastelsekänslor.⁸

En narcissist har dock ytterst svårt att se sig själv som ansvarig inför andra. Eftersom han själv saknar tydliga strukturer för sin tillvaro blir han lätt isolerad, och i samma takt som förmågan till nära relationer blir allt sämre, smyger sig naturligtvis ensamhets känslorna närmare. Den utpräglade narcissisten är sålunda en person som hela tiden måste värna om sig själv, som har svårt att känna empati för andra och som också blir mindre efterfrågad av andra. När känslan av att inte vara efterfrågad får fäste på allvar hemfaller han i sin tur lätt till destruktivitet, och den onda cirkeln är ett faktum.

Med stort bekräftelsebehov

Ett annat narcissistiskt karaktärsdrag är svängningarna mellan grandiositet och värdelöshet. “Att vara vanlig är något kränkande“, skriver Anders Olivius. “Man vill vara särskild, även i de fall man är värdelös.“⁹ Oavsett om han för tillfället befinner sig i ett självsäkert eller mindervärdigt tillstånd

har sålunda narcissisten ett oerhört stort bekräftelsebehov – men det signifikanta är alltså att bekräftelsebehovet grundar sig på ett djupgående förakt för den egna personen; narcissisten kämpar med ett inre tomrum som han konstant försöker få andra människor att fylla.¹⁰

Flyktig och styrd av egna och andras ideal

Den barndomskris som Heinz Kohut talade om, och som grundar sig i upptäckten av att inte längre vara världens centrum, måste också tids nog föra till insikten att man är beroende av sin omgivning. Resultatet för barnets del blir ofta att det börjar idealisera sina egna föräldrar (till en början mest modern) eftersom det för sin egen trygghets skull måste lita på att dessa förmår fylla de egna behoven.¹¹ Barnet behöver m a o få se på sina föräldrar som förebilder för att känna sig tryggt: “Mitt välmående beror inte på otillräckliga lilla mig utan på mina allsmäktiga föräldrar.“

Detta, i sin tur, innebär att de föräldrar som *inte* ställer upp på sitt barns förhållande av dem själva kan lägga grunden till en djupgående narcissistisk skada. Barnets spontana reaktion blir nämligen att det inte kan lita ens på sina egna föräldrar, och att det därmed är utelämnat åt omständigheter som det självt inte har någon möjlighet att bemästra.¹² En sådan avsaknad av pålitliga förebilder finns ofta med som bakgrund till att en flyktig personlighet växer fram – en människa som desperat försöker skaffa sig trygghet på egen hand. Många narcissister driver därför runt som osaliga andar i tillvaron; de förmår varken känna någon sann tillit till omgivningen eller binda sig för något varaktigt och bestående. “Den narcissistiska personen har svårt att vara just där han är“, skriver Olivius. “Han ser ständigt grönnare ängar längre bort.“¹³

Ett annat led i detta är att narcissisten ofta – trots sin självcentrering – mer eller mindre omedvetet gör sig *beroende* av andra människor. Heinz Kohut och Ernest S Wolf talar sålunda om några olika narcissistiska personlighetstyper, och alla dessa ges det betecknande epitetet “hungriga“.¹⁴ Narcissisten blir offer både för sig själv och sin egen omgivning, eftersom han låter sig styras av egna och andras förväntningar och ideal.

Skammen – narcissistens stora smärta

Som redan har nämnts var Freuds teorier tydligt färgade av den judiskt–kristna kontext i vilken han själv var uppväxt; bl a präglas de mycket av den i Bibeln så tydligt framhävda problematiken omkring mänsklig skuld.¹⁵ Dagens mer narcissistiskt präglade människor lider dock till stor del av

andra problem än Freuds patienter. Många av dessa kan sammanfattas med ett enda ord, nämligen *skam*. Jimmy Long skriver:

Skam är den viktigaste orsaken till känslomässig smärta i vår tid. Det är en biprodukt av den senaste tidens sociala förändringar och trasiga familjeförhållanden. Skammen attackerar det allra innersta i vårt jag genom att exponera det för andra, något som leder till fysisk och känslomässig isolering. Skam leder till förminskad självkänsla. Resultatet är ett ökat självmedvetande och en känsla av personlig ovärdighet, en känsla av att inte räcka till som människa. Vi känner att vi aldrig kan vara tillräckligt bra. Vi känner oss som misslyckade personer.¹⁶

Tydligast skiljer sig kanske skammen från skulden genom att skulden ofta kan vara kollektiv, medan skammen alltid är relaterad till det egna jaget. Professor Lewis B Smedes skriver:

Känslan av skam gäller vårt personliga *jag* – inte något illa vi har *gjort* eller *sagt* utan det vi *är*. Den säger oss att vi *är* ovärdiga. Fullständigt. Det handlar inte om att några sömmar i vår personlighets klädnad behöver sys ihop; hela väven är trasig. Vi känner att vi *är* oacceptabla. Och den känslan skapar svår livsleda.¹⁷

Skuld handlar alltså om vad vi *gör*, medan skam handlar om vad vi *är*,¹⁸ och kopplingen till narcissistens brottnings med egna och andras ideal är därmed tydlig.¹⁹

Smedes ger i sin bok *Skam, skuld och befrielse* ett antal exempel på personlighetstyper vars gemensamma nämnare är att de har benägenhet för skam.²⁰ Några av dessa är:

- *Skuldspridarna*, som alltid förstorar upp sina egna misstag och gör dem till en del av sin egen identitet.²¹
- *De överdrivet ansvarskännande*, som tror att de kan bära alla världens problem på sina axlar.²²
- *Tvångsmässiga moralister*, som uppfattar allt i tillvaron i termer av rätt eller fel.²³
- *De som alltid måste jämföra sig med andra*.²⁴
- *De som är slavar under andras gillande*.²⁵
- *De som aldrig känner sig värdiga*.²⁶

Fler exempel kan naturligtvis ges, men dessa får räcka (se dock noterna!). Enligt Smedes finns i huvudsak tre orsaker till att denna typ av *osunda* skamkänslorna uppkommer: 1) Västerlandets sekulariserade kultur, 2) lagisk religion och 3) kärlekslösa föräldrar.²⁷ Utöver dessa finns emellertid också ett antal olika faktorer som den skambenägne *själv* ansvarar för, såsom:

- Tendensen att *förringa sina positiva sidor*.²⁸
- Tendensen att *förstora upp sina negativa sidor*.²⁹

- Tendensen att *bedöma sig själv utifrån obestämda ideal*.³⁰
- *Oförmågan att skilja mellan sak och person*.³¹

För att kort sammanfatta så har jag nu försökt kartlägga åtminstone *några* av den narcissistiska personlighetens karaktärsdrag.³² Bilden är naturligtvis inte heltäckande, men min förhoppning är ändå att den ska ge tillräcklig vägledning i fråga om den personlighetstyp jag i fortsättningen talar om, samt om vilka de vanligaste orsakerna till att narcissistiska skador kan uppstå är.

Viktigt att påpeka är också att jag fram till nu har skrivit mest om narcissismen som ett *patologiskt* – alltså sjukligt – tillstånd. När jag framöver skriver om den narcissistiska människan är det i stället *alla de människor som är uppväxta i och påverkade av Västerlandets narcissistiska kultur* jag syftar på.

DEN NARCISSISTISKA MÄNNISKAN OCH DET KRISTNA FRÄLSNINGSBUDSKAPET

“Regression i jagets tjänst“

En av de viktigaste aspekterna av en kristen självförståelse är synen på sig själv som helt och fullt beroende av Gud. “Till normalt och moget kristet liv hör vad man på psykologiskt språk skulle kalla ‘*regression i jagets tjänst*’“, skriver Olivius. “Vi överlåter oss själva i Kyriet ‘Herre, förbarma dig’. Vi erkänner vår svaghet och ber om hjälp och kraft att leva.”³³

Ett sådant budskap är ett hårt slag mot den mänskliga stoltheten i allmänhet och den narcissistiska personligheten i synnerhet: “. . . en sådan regression kan upplevas farlig och fränstötande för en narcissistiskt skadad människa, eftersom det är kränkande att bli beroende av Kristus och nära honom. Man kan känna sig uppslukad, rädd för att bli alltför religiös, fastna i regression.”³⁴

Den narcissistiska människan och Gud

Över huvud taget kan man säga att synen på Gud som Allsmäktig och Upphöjd, den Helige inför vilken “alla knän skall böjas [...] i himlen, på jorden och under jorden”³⁵ ligger väldigt långt från narcissistens föreställningsvärld. Dekalogens första bud – “Du skall inte ha andra gudar vid sidan av mig”³⁶ – uppfattas snarast som något “omotiverat, orättmätigt och orimligt”.³⁷ Om Gud verkligen finns är han ur den narcissistiska människans perspektiv snarast att betrakta som en springpojke. “Gud förväntas effektuera önskingar av alla slag. Som en stor och givmild moder ska han ge goda gåvor utan gräns. Och varför skulle han ge till somliga men inte till mig?”, skriver Olivius.³⁸ Agne Nordlander fyller i:

När den narcissistiska människan blir religiös attraheras hon av bön, meditation och andlighet. Det är självklart för henne att hon bör ha rätt till direkt tillträde till Gud utan förmedlande instanser som en Försonare, nådemedel, präster och kyrka. Hon kräver omedelbart uppmärksamhet, ansikte mot ansikte. Hon har ingen förståelse för formaliteter eller vördnadsbetygelser inför Gud.

Gud förväntas bara finnas där för hans skull, ungefär som spädbarnet självklart förväntar sig få mjölk från mammans bröst. Det är vidare självklart, att narcissisten skall komma till himlen, Kan det finnas ett värdigare slut för en person med så storslagna visioner?³⁹

Om Gud inte lever upp till narcissistens förväntningar är det Gud – inte människan – det är fel på. “[Gud] blir förvandlad till en ond, orättvis och nyckfull makt, som man öser sin moraliska indignation över. Så dömer man ut Gud och är mer rättfärdig än han. Dvs. grandiositeten slår ut i full blom.”⁴⁰

Narcissistens möte med Lag och Evangelium

Om synen på Gud som Allsmäktig och Upphöjd är svår att ta till sig, är det inte konstigt att man också får svårt att acceptera Guds lag som normen för mänskligt liv. Detta kan nog betraktas som ett karaktärsdrag hos varje syndig människa, men för narcissisten blir ändå denna konflikt mer krisartad.

Skam i stället för skuld

Som jag nämnde redan i min inledning är ju den narcissistiska kulturen betydligt mer präglad av skammens än av skuldens problematik. En av de mest påtagliga konsekvenserna av detta är för kyrkans del att en klassisk förkunnelse om Guds lag inte uppnår önskad effekt. Den väcker inte som förr åhörarnas insikt om skuld, utan tenderar snarare att sätta igång olika slags reaktioner av skam. När en narcissist blir tillsagd att han *gör* fel (syndar) tycker han sig helt enkelt höra att han *är* fel, och vad som då ifrågasätts är ju inte bara det i honom som är syndens verk – hela hans existens är hotad! Göran Bergstrand skriver:

För den . . . narcissistiska människan blir lätt allt tal om skuld något kränkande. Skulden blir i sig något som hotar självkänslan och självrespekten på ett sätt som oroar. Den tar ifrån den narcissistiska människan den dröm om egen fullkomlighet som är viktig för henne. Därför talar hon helst inte om skuld.⁴¹

Som Bergstrand antyder är alltså inte det grundläggande problemet narcissistens grandiositetskomplex. Snarare är det det faktum att han, för att förtränga sitt eget självförakt, har valt att fly in i en alldeles egen idealvärld. Fredrik Brosché talar om narcissisten som en människa som visserligen inte tycks vara nämnvärt anfäktad (alltså: som inte upplever skuld), men som i djupet av sin själ lider av både rotlöshet och förvirring⁴². Denna förvirring, menar Brosché, har att göra med det faktum att han inte har några yttre normer som kan göra honom till ett ansvarigt subjekt; både skuldmedvetande och känsloläge avgörs av den egna idealbilden och av de inre processerna:

Är jag både åklagare och åtalad, både domare och försvarsadvokat, jag och ingen annan, blir jag aldrig färdig med försvaret, aldrig färdig med domen, aldrig färdig med vem jag egentligen är. Skulden blir utan namn och kontur. Jag kan inte ta itu med den, bli fri från den. Som ett mörkt moln över mitt huvud följer den mig tyst dag efter dag.⁴³

Skillnader mellan kvinnor och män

Det är knappast motiverat att anta att något av de båda könen skulle vara mer drabbat än det andra av narcissistiska skador. Däremot är det tydligt att de skillnader som *de facto* finns mellan män och kvinnor avspeglar sig också i symptomen på deras narcissistiska skador.

Redan Freud fundrade mycket på frågan om varför kvinnor generellt är mer benägna för skam och skamkänslor än män.⁴⁴ Vilka orsakerna till detta är kan naturligtvis diskuteras, men den

kvinnliga psykologen Helen B Lewis menar att denna universellt utbredda tendens har att göra med en samvariation mellan kön och personlighetstyp: "I åtskilliga undersökningar visar sig kvinnor vara både mer omgivningsberoende än män, ha större lyhördhet för andras omdömen och samtidigt vara mer skambenägnade", skriver hon t ex.⁴⁵ Vidare pekar hon på det faktum att vissa psykoterapeutiska diagnoser är betydligt vanligare hos kvinnor, medan andra är vanligare hos män.

Även från feministteoretiskt håll har man varit snabb på att uppmärksamma detta faktum. Många feministteologer har t ex hävdade att den klassiska synen på synd som uppror mot Gud – högmod – är något typiskt manligt, medan kvinnans "synd" snarare har att göra med "underdånighet, en trivialisering av det egna livet, att inte ta sitt livs möjligheter på allvar"⁴⁶ (alltså sådana saker som kan förknippas med skam snarare än skuld). Den logiska konsekvensen av detta blir, enligt Ann-Louise Eriksson:

"Frälsning" i feministteologin är inte försoning, att någon gottgör min synd, utan att riktiga och äkta relationer upprättas, människor och människor emellan, och mellan människor och Gud. [Detta] leder i sin tur till att många feministteologer [...] tenderar att utvecklas mot en religiös immanens. Man sysslar inte så mycket med det hinsidiga utan med det närvarande och *mellanmänniska*.⁴⁷

Oavsett vilka slutsatser man väljer att dra utifrån detta, är det lätt att konstatera att en av narcissismens största utmaningar till kristen förkunnelse – skamkänslornas företrädare framför bekännelsen av skuld – generellt talat är ännu mer brännande i mötet med kvinnor än med män.

Avgrundsdjup förkastelse eller aggressivt försvar

Vad händer när narcissisten drabbas av skam? Lite grovt kan man tala om två helt olika reaktionsmönster, som ofta ser mycket olika ut på ytan. Det första är *förkastelse* och det andra *aggressivt försvar*.

De allra flesta narcissister lever med en medveten eller omedveten idealbild, som de hela tiden kämpar med att leva upp till. När de av en eller annan anledning misslyckas med detta, drabbas de av förkastelse. Bo Sigrell skriver:

Har man begått en handling som man känner skuld för, kan man försöka rätta till den. Skammen däremot upplevs som omöjlig att reparera. Hela ens person känns i grunden fel. Skam avser självets oförmåga att leva upp till ett ideal och är därmed en narcissistisk reaktion. [---] Man skäms för att man har visat upp sig, visat att man varken lever upp till andras eller egna förväntningar, att man misslyckas, att man är en misslyckad individ. Det enda som återstår är att försvinna till ingenstans.⁴⁸

Det andra typiska reaktionsmönstret, försvaret, hör mycket nära samman med det förra. Om krossandet av min egen idealbild är det värsta som kan hända mig, måste det ju ligga nära till hands att jag – i stället för att erkänna dem – tar mina felsteg i försvar. Precis som Adam och Eva i lustgården är narcissistens reaktion inför Guds dömande lag därför ofta att helt förneka sin synd och (om detta inte hjälper) skylla den ifrån sig.⁴⁹

Förståelse i stället för förlåtelse

Om talet om Guds dömande lag väcker skam, och om skammen utlöser antingen förkastelse eller aggressivt försvar, är det förstås fullt begripligt att narcissisten vänder sig mot allt tal om skuld. “Att tvingas se sig själv som skyldig är att få sitt värde sänkt“, skriver Göran Bergstrand. “Att be om och ta emot förlåtelse är att göra sig underlägsen och beroende inför den som förlåter.”⁵⁰ Narcissisten vill inte ha förlåtelse. I stället vill han ha förståelse.⁵¹ I grund och botten, menar han, ligger alla brister utanför honom själv. Visserligen misslyckas han ibland med att leva som han borde, men mest av allt är han ändå att betrakta som ett offer – och ett offer kan man ju inte anklaga för skuld!⁵² För narcissisten blir därför syndernas förlåtelse “ett obegripligt svar på en fråga man inte ställer. Dessutom: om jag gör så gott jag kan måste han [Gud] väl overse med resten. Gud är ju god! Är det inte ‘hans yrke att förlåta’ (Voltaire)?”⁵³

En följd av detta – som i realiteten nog kan betraktas som både orsak och verkan – är att det kristna syndabegreppet på ett radikalt sätt har omdefinierats i narcissismens tidevarv. I stället för att tala om synden som människans grundläggande bortvändhet från Gud – som hennes otro och ovilja att underordna sig Guds vilja⁵⁴ – uppfattas synden av den narcissistiska människan som ett allmänt “misslyckande” i strävan att efterleva sina egna och andras (Guds?) ideal. Följden av detta blir att synden flyttas till en plats “utanför” människan. Hon får en yttre måttstock att jämföra sig med, och behöver därför aldrig skåda in i sin egen själ.⁵⁵ Den självklara följderna blir att hon heller aldrig behöver konfronteras med den djupa skulden – den skuld till vilken evangeliet är tänkt att vara lösningen.⁵⁶

EN FRAMKOMLIG VÄG FÖR SJÄLAVÅRD OCH FÖRKUNNELSE

Hur kan evangeliet förmedlas till en narcissistiskt skadad människa? Försöken till svar är många, och för överskådlighetens skull har jag här valt att indela dem under rubrikerna *Att möta skammen* och *Att möta skulden*.

Att möta skammen

Donald Capps: *The Depleted Self*

Capps rör sig helt och hållet på ett inomvärldsligt plan, och följaktligen är det den *just nu upplevda* skammen han försöker bemöta (inte den skuld som har konsekvenser också för evigheten). Av samma skäl konstaterar han att teologin för honom mer är “en källa till terapeutisk visdom“ än “en akademisk vetenskap“. ⁵⁷ I övrigt bygger han till stor del på psykologen Heinz Kohuts teorier.

Enligt Capps är den narcissistiska människans huvudsynd hennes apatiska förhållningssätt till livet, vars mest påtagliga konsekvens är hennes okänslighet för andras behov. ⁵⁸ I ett föredrag med titeln *Dödssynder och narcissistiska jag* har han beskrivit hur detta fenomen kan bemötas av kyrkan.

Heinz Kohut ägnade en stor del av sin karriär åt att teoretisera kring narcissism. Enligt honom är det tveksamt om det går att befria någon från narcissismens tyranni genom uppmaningar att överge sin egenkärlek och ersätta den med en kärlek till nästan, alltså sådant som vi hör i välmenta predikningar för att uppmuntra församlingen att överge sin egoism, självupptagenhet och egenkärlek och i stället börja möta andra med självutgivande kärlek. Enligt Kohut så saknar narcissisten förutsättningar för att förändra sin livsorientering så dramatiskt. I stället rekommenderar Kohut ett mellanliggande stadium som han kallar “narcissismens förvandling“. I detta stadium sker en mindre, men likväl betydelsefull, modifiering av den narcissistiska personligheten. I denna modifiering ingår att man accepterar de nödvändiga begränsningarna i den egna existensen och de nödvändiga frustrationerna som egenintresset möter. Man lär sig uppskatta andra, även om denna uppskattning inte grundas på sann och osjälvisk kärlek till en annan person – det är mer än en narcissist kan åstadkomma – utan på en identifikation med den andre. Den transformerade narcissistens kännetecken är: 1) personlig kreativitet, där ens “gärningar“ snarare än man själv blir föremålet för beundran; 2) empati med andra; 3) ett erkännande av begränsningen i ens egen existens; 4) förmåga att driva med sig själv; 5) vishet, det vill säga “personlighetens stabila

attityd gentemot livet och världen“, som grundas på att man accepterar sina egna fysiska, intellektuella och känslomässiga begränsningar.⁵⁹

Capps avvisar m a o tydligt alla former av moralism eller uppmaningar till att leva ett mer moraliskt liv. “Att acceptera jagets ‘begränsningar’ är, till skillnad från en heroiskt självförnekande handling, en förändring som är möjlig att tänka sig och att förverkliga. Ett sådant accepterande kan leda till en djupgående förvandling av hela ens livsorientering.”⁶⁰ Samtidigt med detta tar han dock hjälp av den bibliska världsbilden. Särskilt den aronitiska välsignelsen – “Herren låter sitt ansikte lysa mot dig och visar dig nåd”⁶¹ – och Uppenbarelsebokens vision av himmelriket som en plats där “Herren Gud skall lysa över [människorna]”⁶² är viktiga för honom. “Detta är ingen grandios fantasi, utan vissheten om att vi är glimten i Guds öga, att vi är Guds älskade, i vilka Gud har sitt behag, och att vi därför inte har något skäl att frukta att vår livsvärld kommer att förlora sin färg, för den kommer alltid att bada i ljuset av Guds strålgång.”⁶³

Poängen för Capps blir sammanfattningsvis att den narcissistiska människan i mötet med Gud – och framför allt: med hans inkarnerade son Jesus Kristus – blir bekräftad och “speglad“ på ett sådant sätt att hennes liv återfår sin lyster.

Lewis B Smedes: *Skam, skuld och befrielse*

Smedes skiljer sig från Capps bl a genom att han sällan refererar till andra forskningsrön än sina egna. I stället för att fördjupa sig i olika teoribyggen reflekterar han kring de skamupplevelser han själv har stött på – dels som privatperson, dels i sin verksamhet som själavårdare.

Smedes identifierar tre vanliga strategier för att undkomma skamkänslor:⁶⁴

- att sänka sina ideal till en nivå som motsvarar ens förmåga att leva upp till dem,
- att göra sig acceptabel nog för att kunna nå upp till de ideal man redan har,
- att övertyga sig själv om att man är tillräckligt bra som man är.

Själv förkastar han de båda förra och förordar den senare.⁶⁵ Han pekar på att skammen i grund och botten bygger på *rädslan för förkastelse*, och att kyrkans huvuduppgift därför måste vara att till varje människa förmedla en upplevelse av att hon är accepterad som hon är.⁶⁶ I detta sammanhang inför dock Smedes en distinktion mellan de båda begreppen *accepterad* och *acceptabel*. “Nåden är själva utgångspunkten för vår befrielse, för den erbjuder oss det enda som vi verkligen är i behov

av: att vara accepterade oavsett om vi är acceptabla eller ej.⁶⁷ En liknande distinktion inför han när han tidigare skriver om nåden: “vi kan vara värda den, även om vi inte förtjänar den“.⁶⁸

Smedes är noga med att påpeka att nåden inte utplånar alla skamkänslor.⁶⁹ Däremot utplånar den förkastelsen. Med sina egna erfarenheter som utgångspunkt beskriver han hur den process kan se ut där förkastelsen ersätts av sund nådeserfarenhet.⁷⁰ Först och främst, säger han, måste man förlåta de människor som har förfördelat en. Därefter måste man förlåta sig själv. Slutligen måste man acceptera sig själv. Vad man i slutskedet accepterar är dock inte det falska – syndiga – jaget, utan det sanna jaget.

Smedes poäng är sålunda att en människas identitet aldrig får reduceras till att endast vara en “syndare“.⁷¹ Framför allt är hon ett Guds älskade barn, och hon har som sådant “ett ljus i [sitt] inre som mörkret inte kan utsläcka“.⁷² Allra bäst, hävdar Smedes, kan detta budskap komma till uttryck i den kristna församlingen. “Kärleksfulla och förlåtande församlingar delar inte ut någon billig nåd. De kallar syndare till ånger och omvändelse och helgon till tjänst. Men de sätter nåden främst – mitt på scenen – när ridån går upp och låter den förbli där tills ridån går ner.“⁷³

Jimmy Long: *Generating Hope*

Jimmy Long är inne på ungefär samma spår som Smedes. Han har själv arbetat mycket med Generation X (av Long kallad för “den första rent postmoderna generationen“), och kan med denna erfarenhet i ryggen konstatera att “Xare“ normalt behöver få *erfara* Guds kärlek innan de på allvar kan tro den. Ofta lever dessa människor med föreställningen att Gud *antingen* kan älska dem *eller* känna dem – men inte både och. Eller, som Long själv uttrycker det: “Xare är i desperat behov av att erfara Guds kärlek. Men denna generation känner alltför mycket skam för att tillåta sig själv att bli känd.“⁷⁴

Lösningen på problemet blir för Long att erbjuda en kristen gemenskap som inte fördömer, men som ändå hjälper och stöttar dem som vill leva ett kristet liv.⁷⁵ Även Long hävdar att Gud betraktar människorna mer som “värdiga söner“ än som “ovärdiga tjänare“.⁷⁶ Skammen, menar han, kan brytas först när vi vågar se på Gud som vår gode Far och på oss själva som hans älskade barn.⁷⁷ Long påpekar vidare att både korsdramat och syndafallsberättelsen handlar minst lika mycket om skammens problematik som om skuldens,⁷⁸ och att det visserligen är skulden som skiljer *Gud från oss*, men att det är skammen som skiljer *oss från Gud*.⁷⁹ Eftersom både skulden och skammen blev

övervunna i och med Jesu Kristi död, och måste kyrkan på nytt börja betona “Guds barnkonceptet“. “Detta gör vi genom att komplettera den objektiva (återlösning) sidan av frälsningen med den relationella (återupprättande) sidan av frälsningen genom att lägga tonvikten på skam och adoptering.“⁸⁰ Annorlunda uttryckt: vi är visserligen fria *från* skuld som kristna, men för postmoderna/narcissistiska människor är det lika viktigt att betona vad vi är fria *till*,⁸¹ nämligen en varm och accepterande gemenskap med Gud och andra kristna:

Relationella frågor är avgörande för Xare, som kommer från dåligt fungerande familjer och som rör sig bort från ett autonomt jag till gemenskapssökande. En kritisk fråga för dem är accepterande, av andra och av dem själva. Det främsta hindret för accepterande är känslan av skam. Kyrkan måste se till att den postmoderna generation som nu träder fram känner sig välkommen när den kommer in i våra gemenskaper. [---]

I tillägg till detta behöver vi betona Guds kärlek till oss och accepterande av oss i våra gudstjänster och i våra smågrupper. I våra samtal eller predikningar kan sådana bibelavsnitt som den förlorade sonen eller Jesu inkarnation och död på korset hjälpa oss att förstå något av Guds accepterande av oss och Guds längtan efter att lyfta av oss vår skam.

Vi behöver också lära oss att vi har blivit adopterade av Gud in i en ny familj – kyrkan. Vårt kristna arbete behöver inbegripa en strävan att hjälpa människor att känna att de är en del av kärnan i Guds familj.⁸²

Att möta skulden

Göran Bergstrand: *Skulden har många namn*

Bergstrand är särskilt intressant för att han har lanserat en modell som bemöter både skammen och skulden hos den narcissistiska människan.⁸³ Han avvisar bestämt den förenklade varianten av det lutherska lag–evangeliumsschemat – dels för att det inte fungerar, dels för att det inte finns belagt någonstans i de fyra evangelierna.⁸⁴ Tvärtom, menar Bergstrand, visar både Nya testamentet och hans egen erfarenhet att skuldoplevelsen måste få utvecklas i en process.⁸⁵ I artikeln *Skulden har många namn* tar han sig an uppgiften att redogöra för denna, och hans omedelbara utgångspunkt är tre berättelser ur Lukas evangelium: den om synderskan som tvättar Jesu fötter (Luk 7:36–50), den om tullindrivaren Sackaios (Luk 19:1–10) och den om den botfärdige rövaren (Luk 23:39–43).⁸⁶

Första anhalten på försoningens väg, menar Bergstrand, är att bli löst ur sin egen ensamhetsupplevelse:

Det är en ensamhet som man också skulle kunna kalla för hjälplöshet, om man vill använda den engelske psykoanalytikern D W Winnicotts beskrivning av hjälplöshet: “Det finns ingen som tar emot ens gåvor.“ Jag

behövs inte. Ingen väntar sig något av mig. I varje fall inte något gott. Det är ur den grundupplevelsen som man växer upp till "synderska" eller "publikan" eller "rövare". Vad jag gör spelar inte någon roll för någon. Jag hör inte till något sammanhang. Då kan jag likaväl låta allting handla om mig själv. Om vad jag vill ha. Då har jag inget ansvar. [---]

Därför är det första och mest grundläggande som Jesus gör när han vill lösa människor ur deras skuld, att han tar emot de gåvor som syndarna kan ge honom.⁸⁷

Den människa som inte befrias ur denna form av ensamhet kommer sannolikt att utveckla en annan: den *aggressiva* ensamheten. Denna får sitt tydligaste uttryck i att man börjar försvara också sina *negativa* handlingar, och följderna blir att omgivningen ännu kraftigare vänder sig emot en. Utfallet av den aggressiva ensamheten blir därför lätt den bottenlösa skammen.⁸⁸

Även detta – till synes hopplösa – tillstånd går dock att bli befriad från. Bergstrand skriver: "Det Jesus gjorde med dessa som levde märkta av skam var att han såg dem. [---] Det andra [han gjorde] var att släppa dem nära."⁸⁹ Resultatet av detta bemötande, i alla fall enligt de tre bibelberättelserna, är att skammen försvinner. Människan blir sedd och bekräftad. Hon får visa – både för sig själv och för sin omgivning – att hon har något värdefullt att ge. Och först när man når dit, skriver Bergstrand, kan den egentliga skulden födas.⁹⁰ Allra först framträder den då som sorg:

Man ser vad det destruktiva man utfört ställt till med hos en själv. Hur det förvandlat en till en helt annan människa än man egentligen hade velat vara. [---] Medan man sörjer sker grundläggande förändringar. Man ser att man inte bara är ett offer för det som sker.⁹¹

Med denna sorg som grund kan ett sant ansvarstagande växa fram,⁹² och när det egna ansvaret väl har blivit tydligt kommer också viljan att ställa det onda man har gjort till rätta. Först då, menar Bergstrand, har människan på ett meningsfullt sätt kommit i kontakt med sin skuld.

Inne i den skulden förlorar man inte sitt värde. Skulden kommer när man upptäckt sitt värde. Man är en som behövs. En som har gåvor att ge som skulle kunna vara till glädje för andra.

Man behöver inte falla ner på knä eller kräla i stoftet. Man kan stå rakryggad och se framåt. Se om det finns en väg vidare.⁹³

Fredrik Brosché: *Syndernas förlåtelse åt allt Sveriges folk*

Brosché pekar i sin artikel på fyra punkter som särskilt behöver lyftas fram när man predikar för narcissistiska människor:⁹⁴

1) *Predika kallelsen så att lyssnaren upplever Gud som ett du och sig själv som ett jag.*

Gud blir verklig genom kallelsen, säger Brosché, och lyfter på så sätt fram skapelseperspektivet som det mest grundläggande. När den narcissistiska människan får höra att Gud finns – och dessutom vill ha kontakt med honom eller henne – blir Gud både intressant och relevant. Upptäckten av gåvorna – Guds skapelse, men också hans människoblivande i Kristus – får därmed också peka på Givaren.⁹⁵

Det budskap som först och främst behöver förmedlas till narcissisten är följaktligen att han är älskad.

Det vidgar dörrspringan i narcissistens hus: Jag är NÅGON i GUDS blick. Jag är inte bara liten, viljelös och mindervärdig. I stället är jag ansvarig, tillräknelig. Jag tas på allvar av Honom. [---] Plötsligt orkar man axla den ansvarsbörda som man tidigare skyggade för.⁹⁶

2) *Predika lagen så att lyssnaren ser sin stora skuld mot Gud bakom alla små skulder mot människor.*

Här är det tacksamhetsperspektivet som lyfts fram:

Första budet är den sakliga konsekvensen av att jag varje stund bärs av Skaparen. Om han gett mig allt, om jag är absolut beroende av honom varje ögonblick, skulle jag orientera mitt liv kring honom i centrum.

Detta slår håll på den narcissistiska människans närsynta MBL-förhandlingar med människor och Gud. Jag-vill-inte-ha-nåd-bara-rättvisa, det korthuset faller ihop. Jämförelsen med andra personer – plus avundsjukan eller överlägsenheten som alstras av den – bleknar bort.⁹⁷

När detta budskap väl har tagits emot löper dock narcissisten risk att bli självgod. Han blir en “mycket moralisk person“ och kan efter hand frestas till att tycka att han “ser riktigt prydlig ut“. ⁹⁸ I detta läge är därför predikantens utmaning att “predika lagen så att Kristus blir hennes enda hopp“. ⁹⁹

3) *Predika evangelium så att lyssnaren möter Guds kärlek bakom Guds vrede.*

Varken lag eller evangelium kan, menar Brosché, predikas var för sig:

Först när både lag och evangelium förkunnas, vågar jag låta den totala domen gå över mig, för jag ser på andra sidan av den totala nåden. [---] I tillit till Kristus får den narcissistiska nutidsmänniskan Andens hjälp [att] göra det svåraste av allt – släppa alla krampaktiga compensationer och bejaka en godhet som är större än hon själv.

Jag är älskad trots all min upproriskhet . . .¹⁰⁰

Samtidigt med detta påtalar Brosché även faran i att på ett ytligt eller slentrianmässigt sätt hantera sin skuld. Målet är ju alltid att komma i kontakt med den djupa skulden.

Det kan vara nödvändigt att jag tillsammans med min självvårdare varsamt reder ut trådarna till barndom och föräldrar, till Guds Tio bud och människors tiotusen bud. Under samtalet framträder så småningom min egen skuld. Att jag misstror Gud fortfarande. Att jag har kvar en lust att slita tömmarna ur Herrens hand och ta hand om dem själv.¹⁰¹

Det bästa sättet för den narcissistiska människan att erfara befrielse för sin skuld är sålunda, enligt Brosché, bikten.

4) *Predika Guds kärleks närvaro i alla livssituationer så att lyssnaren kan upptäcka alla goda möjligheter och beredda gärningar.*

Brosché skriver:

Mycken gudsförnekelse i Västerlandet beror på att verkligheten över huvud taget upplevs som kärlekslös. När den är "onådig" kan man välja att förneka den och skjuta den åt sidan. [---]

Denna "neuros" kan bara upplösas genom att säga ja till verkligheten. Men det fordrar att jag kan hitta godheten och kärleken överallt. [---] Genom tron på Guds kärleks allestädesnärvaro blir även en narcissistisk människa glad i livet och förundrad över dess rikedom.¹⁰²

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

I denna artikel har jag försökt att på ett kärnfullt men ändå rättvisande sätt redogöra för narcissismen och den narcissistiska personligheten. Med Christoffer Laschs tes som grund har jag hävdad att majoriteten av Västerlandets befolkning uppvisar narcissistiska karaktärsdrag.

Den mest intressanta frågeställningen med anledning av detta har för mig varit dubbelbottnad: 1) hur kan den narcissistiska människan tänkas reagera på ett klassiskt kristet frälsningsbudskap? och 2) vilka konsekvenser får detta för kristen självvård och förkunnelse?

Den första av dessa frågor anser jag vid det här laget vara besvarad. Den andra frågan har jag använt mig av fem olika kristna författare för att besvara, och därför vill jag börja dessa avslutande reflektioner med att kommentera vad jag uppfattar som brister och förtjänster i dessas resonemang.

Donald Capps modell är ju på många sätt tilltalande. Han tar de psykiatriska landvinningarna på stort allvar, men *fastnar* också – just därför – i ett renodlat inomvärldsligt perspektiv. Den helige

Andes omskapande kraft tas inte alls med i beräkningarna, och Capps riskerar dessutom att bli oklar i sitt sätt att tala om Jesus (kan Jesu liv och verk beskrivas utan att blanda in några “övernaturliga“ element?).

Inte heller Lewis B Smedes talar om den helige Ande – däremot talar han om Guds nåd, och löper på så sätt mindre risk än Capps att fastna i ett inomvärldsligt resonemang. Och ändå är det precis det som han enligt mitt sätt att se det gör. Detta omdöme bygger jag framför allt på två olika iakttagelser: för det första talar Smedes aldrig på allvar om skuldens problematik; för det andra tycks nåden för honom vara lika starkt knuten till mellanmänskliga relationer som till relationen mellan människan och Gud. Risken för “billig nåd“ är – trots Smedes försäkringar om motsatsen – överhängande.

Mot denna bakgrund blir Jimmy Long en befriande brobyggare mellan “skam-“ och “skuldläget“. Long lägger ned stor möda på att visa att Bibeln har ett befriande budskap *både* till dem som plågas av skam och dem som plågas av skuld. Han medger visserligen att det är skulden som skiljer oss människor från Gud, men samtidigt påpekar han att det är skammen som gör att vi människor drar oss bort ifrån Gud. För Long leder detta till slutsatsen att kyrkan behöver satsa allt mer kraft och energi på att forma öppna och accepterande gemenskaper där narcissistiskt skadade människor kan känna sig välkomna – med målet att de tids nog också ska orka konfrontera skulden i relation till Gud.

Förtjänsten med Göran Bergstrands resonemang är i mitt tycke att han har gett en så trovärdig skildring av vad det kan innebära för en skambenägen människa att upprättas till fullvärdig gemenskap med Kristus. Enligt Bergstrand måste en narcissistisk människa *först* ta sig an de brännande frågorna omkring skammen och skamkänslorna, för att *därefter* kunna närma sig också frågan om synd och skuld. Rörelsen i hans resonemang blir: ensamhet > skam > sorg > ansvar > vilja att gottgöra > en sund skuldinsikt.

Personligen tilltalas jag på många sätt av Bergstrands schema. Ett viktigt skäl för detta är att det håller väl vid en prövning mot bibelordet. Ett annat är att det slår an en sträng också i den brottnings som har funnits i mitt eget liv. Vidare tror jag att den öppning Bergstrand ger för att var och en måste få ha något att bidra med är en styrka i en tid då kyrkan beskylls för att alltför ofta presentera “färdiga paket“.

Fredrik Brosché, slutligen, har också han flera bra poänger. Den största styrkan i hans resonemang är kanske att han beskriver hur upptäckten av människans oändliga värde också kan skapa en förståelse för varför varje människa är ansvarig och moraliskt tillräknelig i Guds ögon. Skulden finns på så sätt tydligt utsagd, och om något kommer i skymundan är det snarare skamerfarenheten. Personligen tror jag därför att Broschés modell passar bäst i kombination med de övriga fyra – och särskilt då Longs och Bergstrands.

En insikt som växte fram medan jag jobbade med denna artikel (som ursprungligen var en uppsats), är att det är viktigt att vara medveten om själavårdens och förkunnelsens *begränsningar*. Kristen tro är ju som bekant *både* lära och liv, och inte minst i fråga om hur vi ska bemöta den narcissistiska personligheten är det viktigt att ha en realistisk uppfattning om vad som kan åstadkomma vad.

För egen del tycker jag att Jimmy Long tillför ett oerhört viktigt perspektiv när han väljer att lägga tyngdvikten på den kristna gemenskapen. Uttrycket “helande gemenskap“ får ett mycket konkret innehåll när man talar om narcissistiskt skadade personer! Det förkunnelsen inte kan ge – den konkreta erfarenheten av att vara välkommen och accepterad – kan på ett enkelt sätt praktiseras i den lilla gruppen. För mig blir Longs resonemang därför ytterligare en bekräftelse på det som vid det här laget börjar bli allmänt accepterat i den världsvida kyrkan: en församlingsstruktur som bygger på smågrupper har betydligt lättare att möta nutidsmänniskans behov än en struktur där söndagens gudstjänst är det enda viktiga.¹⁰³

Ytterligare en trend som jag tycker har blivit bekräftad – denna gång av Göran Bergstrand – är den förskjutningen som just nu håller på att ske runtom i världen från verksamhetskyrka till gåvobaserat församlingsarbete. Något förenklat kan man säga att verksamhetskyrkan planerar sitt arbete utifrån behoven (“eftersom det finns barn i alla åldrar måste vi också ha barngrupper i alla åldrar“) medan det gåvobaserade arbetet tar utgångspunkten i de gåvor och visioner som redan finns hos församlingmedlemmarna. Eftersom gåvotänkandet på ett betydligt bättre sätt tydliggör varje församlingsmedlems betydelse, kan detta bidra till att skambenägna människor blir upprättade: den som får vara med och hjälpa till kan ju inte vara utan värde!

Om jag från detta går över till frågan om förkunnelsen, så är Brosché den som tydligast utlägger texten om denna. Utan att göra alltför mycket våld på hans fyra punkter tror jag att en god evangelisk predikan för narcissister skulle kunna var uppbyggd utifrån följande schema:¹⁰⁴

1) *Det positiva budskapet*

Utgångspunkten tas här i skapelsen och det faktum att varje människa är skapad till Guds avbild. Gud älskar alla människor lika mycket, och därför vill han ha gemenskap med var och en personligen.

2) *Det dåliga budskapet*

Människans synd gör att kontakten med Gud har blivit bruten. Lagens krav dömer människan till evig åtskillnad från Gud.

3) *Det glada budskapet (evangeliet)*

Jesus, Guds Son, har på korset lidit helvetets kval i vårt ställe, och genom tron på honom kan vi därför på nytt träda in i gemenskapen med Gud.

4) *Utmaningen*

I tacksamhet över vad Gud genom Kristus har gjort för oss, utmanas vi att lägga våra liv i hans händer. Vi utmanas att låta Jesus bli Herre i våra liv – att “ta vårt kors och följa honom”.

Till våra största utmaningar som förkunnare på 2000-talet tror jag hör att varken blanda ihop dessa fyra punkter eller att framställa dem i fel ordning.

Misstaget vi gör om vi utgår från ett mer klassiskt lag–evangeliumschema är att vi framställer lagens krav för en människa som först och främst brottas med känslor av mindervärde och skam. I stället behöver vi ta utgångspunkten i skapelseberättelsens alltigenom goda omdöme om människan.

Ett ännu vanligare misstag är dock att vi blandar ihop det “positiva budskapet” med det “glada budskapet”. Alltså: vi predikar nåden och förlåtelsen som om den gavs oss *utan att vi först erkänner vårt behov av den*. På så sätt får vi det att låta som om omvändelsen inte riktigt är nödvändig – “vi är ju alla älskade av Gud” – när Bibelns budskap tvärtom är att *just den höga ställning människan ges på skapelseplanet* förpliktigar henne till att bekänna sin synd; först därefter kan hon ta emot av Guds förlåtelse. (Annorlunda uttryckt: det är stor skillnad mellan att vara Guds avbild – alla människor – och att vara Guds barn – de människor som har Jesus som Herre.)

En annan fallgrop på samma tema är att vi nöjer oss med en psykologiserad tolkning av synd och skuld (jfr Capps och Smedes). Vad vi då gör är att vi t ex bekänner våra begränsningar och tillkortakommanden i stället för våra synder, eller att vi ber om bekräftelse i stället för nåd och

förlåtelse. Problemet med detta är förstås att vi visserligen kan få en tillfällig lindring (= på det psykologiskt-känslomässiga planet), men att vi aldrig tar itu med våra problem på djupet.

Även den fjärde och sista punkten kan vara problematisk i en narcissistisk kultur. Den vanligaste frestelsen tror jag här är att man tummar på lärjungaskapets krav (Luk 14:25 ff) av rädsla för att dessa ska upplevas som alltför utmanande – särskilt för en människa som redan kämpar med sin bräckliga självbild. Det viktiga i denna situation är antagligen att vara lyhörd för var i processen den person man talar med befinner sig. Det är ju ingen slump att denna punkt kommer sist i schemat. Samtidigt är det dock viktigt att vi inte dröjer *alltför* länge med att lansera denna del av det kristna budskapet – till syvende och sist måste vi ju lita på att en sant pånyttfödd människa också har fått en ny vilja att tjäna Gud; denna vilja är nämligen helt nödvändig för att lärjungaskapet inte ska upplevas som en börda, utan snarare som ett spännande och utmanande äventyr!

Litteratur

Bergstrand, Göran.

- 1984 "Skuld år 2 000." *Svensk Kyrkotidning* 29–30/84: 408–410.
- 1993 "Skuld år 2000." *Tidsskrift för sjelesorg* 3/93: 24–27.
- 1997 "Skulden har många namn." *Tidsskrift för sjelesorg* 1/97: 7–15.
- 1998 "Skulden har många namn." I *Med livet som redskap: sex själavårdare berättar*, 83–96. Örebro: Libris.

Brosché, Fredrik.

- 1987 "Syndernas förlåtelse åt allt Sveriges folk." I *Tro åt svenska folket*, 27–53. Pro Caritate.

Capps, Donald.

- 1989 *Dödssynder och narcissistiska jag*. Religion & samhälle 43 (1989:5). Stockholm: Religionssociologiska Institutet.
- 1993 *The Depleted Self: Sin in a Narcissistic Age*. Minneapolis (MN): Fortress Press.

Eriksson, Anne-Louise.

- 1992 "Kvinnlig religion – kvinnlig Gudsbild?". *Gnosis* 2–3/92: 286–295.

Hagberg, Esbjörn.

- 2000 "Med smak av nåd." I *Med smak av nåd: Festskrift till Agne Nordlander*, 33–44. Örebro: Libris.

Lehtinen, Ullaliina.

- 1998 "Skuld och skam." *Filosofisk tidskrift* 2/98: 21–37.

Long, Jimmy.

- 1997 *Generating hope: A strategy for reaching the postmodern generation*. Downers Grove (IL): InterVarsity Press.

Nordlander, Agne.

- 2000 "Jesus Kristus och honom korsfäst." I *Med smak av nåd: Festskrift till Agne Nordlander*, 229–242. Örebro: Libris.

Olivius, Anders.

- 1996 *Att möta människor: En grundbok i själavård*. Stockholm: Verbum förlag, tredje helt omarbetade upplagan.

Råmonth, Torsten.

1990 "Skulden, livsväven och förlåtelsen." I *Skuld och mänsklig växt*, 55–85. Stockholm: Verbum förlag.

Sigrell, Bo.

1999 *Narcissism: Ett psykodynamiskt perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur, första pocketutgåvan.

Smedes, Lewis B.

1993 *Skam, skuld och befrielse*. Örebro: Libris.

Referenser

Lasch, Christoffer.

1982 *Den narcissistiska kulturen*. Stockholm: Norstedts.

I förekommande fall är det Bibel 2000 som används.

¹ Psykologi och religionspsykologi är förstas tätt sammanflätade i en fråga som denna, och därför har jag använt mig av litteratur från båda dessa forskningsfält. Särskilt Bo Sigrells *Narcissism: Ett psykodynamiskt perspektiv* och Donald Capps *Sin in a Narcissistic Age* förtjänar ett omnämnande här. För ett kristet perspektiv på narcissismen och dess utmaningar till kristen förkunnelse och själavård bygger jag – förutom på Capps – främst på Lewis B Smedes *Skam, skuld och befrielse*. Därutöver har jag dock använt mig av ett antal olika böcker och artiklar av varierande längd.

² Efter Bo Sigrell, *Narcissism: Ett psykodynamiskt perspektiv*, Stockholm: Natur och Kultur, första pocketutgåvan 1999, s 284–6.

³ Sigrell 1999, s 289.

⁴ Sigrell 1999, s 289, 292f.

⁵ Observera att jag i detta avsnitt främst kommer att behandla den *patologiska* narcissismen, trots att mitt övergripande syfte alltså är att kartlägga de narcissistiska drag som återfinns i den västerländska kulturen som helhet.

⁶ Donald Capps, *The Depleted Self: Sin in a Narcissistic Age*, Minneapolis (MN): Fortress Press 1993, 28.

⁷ I den pre-oidipala fasen (0–3 år) är det främst modern som barnet är beroende av. Därför är det också hon som utövar det största inflytandet på hur barnet utvecklas. Ur ett psykodynamiskt perspektiv blir fadern viktig först i den oidipala fasen (3–6 år).

⁸ Fredrik Brosché, "Syndernas förlåtelse åt allt Sveriges folk", i *Tro åt svenska folket*, s 27–53. Pro Caritate 1987, s 32.

⁹ Anders Olivius, *Att möta människor: En grundbok i själavård*, Stockholm: Verbum förlag, tredje helt omarbetade upplagan 1996, s 179.

¹⁰ Den amerikanske psykoanalytikern Ben Bursten talar om "de fyra narcissistiska personlighetstyperna", vars olika särdrag på ett tydligt sätt pekar i denna riktning (Capps 1993, s 20–27). Den första personlighetstypen är den *begärande*. Denna människa karakteriseras av ett till synes obegränsade begär efter mer – mer uppmärksamhet, mer uppmuntran, mer bekräftelse. Hon inte bara *har* ett behov – hon *är* ett enda stort, gapande behov, och kan egentligen aldrig bli fullt tillfredsställd. Nästa personlighetstyp är den *paranoida*. Hon karakteriseras av att hon ständigt försöker projicera sitt självförakt på andra. Hon kritiserar och misstänkliggör alla som befinner sig i hennes närhet och har svårt att släppa andra in på livet. Dessutom blir hon lätt svartsjuk, t ex om hennes partner umgås med någon av motsatt kön. Den tredje personlighetstypen är den *manipulativa*. Denna har som uttalat mål att föra över sin egen ångest och skam på andra; för att göra ont värre kan hon aldrig slå sig till ro efter att i något fall ha uppnått sitt mål. Manipulationen är en del av hennes egen självförståelse och kan inte begränsas efter någon rationell princip. Sist i Burstens schema kommer

den *falliska personligheten*. Denne – som nästan alltid är en man – är den som bäst motsvarar den gängse uppfattningen om vad en narcissist är. Den falliska personligheten är en hänsynslös exhibitionist som mer än gärna visar upp sin kropp, sina kläder och sin manlighet. Genom att spela på myten om den attraktive-men-samtidigt-oåtkomlige-mannen försöker han dölja sitt eget självförakt. Han är en erövrartyp, men tillåter aldrig någon annan att komma riktigt nära.

Det gemensamma draget hos alla dessa personlighetstyper är som synes att de innerst inne föraktar sig själva, och att de just därför försöker få sin omgivning att fylla sitt inre tomrum.

¹¹ Capps 1993, s 29.

¹² Capps 1993, s 29.

¹³ Olivius 1996, s 179.

¹⁴ De personlighetstyper som är av störst intresse här kallar Kohut och Wolf för *ideal-hungriga* och *alter-ego-hungriga* personligheter (Capps 1993, s 32f). Den ideal-hungriga människan söker hela tiden efter andra personer som hon kan se upp till. Endast så länge hon har möjlighet att relatera till dessa upplever hon att hon själv har något värde. Den alter-ego-hungriga människan letar i stället efter människor vars uppträdande, åsikter och värderingar stämmer överens med hennes egna, och som därmed kan ge henne ett existensberättigande – “jag är inte ensam om att vara så här, och därför måste jag ha ett värde i mig själv“.

Båda dessa personlighetstyper är mycket flyktiga i sitt sätt att hantera relationer. Kohut och Wolf beskriver det som “karakteristiskt för de flesta av dessa relationer att vara kortlivade. Liksom den [...] idealhungriga är den alter-ego-hungriga benägen att rastlöst se sig om efter en ersättare efter en annan“ (Capps 1993, s 32).

¹⁵ Agne Nordlander, “Jesus Kristus och honom korsfäst“, i *Med smak av nåd: Festskrift till Agne Nordlander*, Örebro: Libris 2000, s 233.

¹⁶ Jimmy Long, *Generating hope: A strategy for reaching the postmodern generation*, Downers Grove (IL): InterVarsity Press 1997, s 163f.

¹⁷ Lewis B Smedes, *Skam, skuld och befrielse*, Örebro: Libris 1993, s 17.

¹⁸ Filosofen Leonard Boonin skriver i sin artikel “Guilt, Shame and Morality“, s 296: “Skuld är i första hand och i grunden förbundet med överträdelser och brott, skam är i första hand och i grunden förbundet med misslyckanden, bristfälligheter, otillräcklighet och svaghet. En person som utan ursäkt eller berättigande överträder en gällande norm ådrar sig skuld. En person som i något väsentligt avseende ej lyckas leva upp till ett gällande och bindande ideal ådrar sig skam.“ Citerat efter Ullailiina Lehtinen, “Skuld och skam“, *Filosofisk tidskrift* 2/98, s 22f.

¹⁹ Sigrell 1999, s 164f.

²⁰ Smedes 1993, s 28–41.

²¹ Smedes 1993, s 29. “Låt sådana människor säga en osanning och de förvandlas på ett ögonblick till lögnare. De gör sig vid ett tillfälle skyldiga till otrohet och blir därigenom äktenskapsbrytare.“ [Det kanske behöver förtydligas att vad Smedes menar är att dessa eller andra synder tillåts *definiera* hela individens identitet.]

²² Smedes 1993, s 30. “Allt som har gått snett för människor i deras omgivning är på något sätt deras ansvar. Om de inte kan ordna upp det, måste det bero på deras otillräcklighet och ovärdighet.“

²³ Smedes 1993, s 31. “Ingenting kan någonsin bara vara roligt eller härligt eller spännande. [...] Följden blir att dessa människor på ett dunkelt sätt känner sig omoraliska när de gör något som inte är riktigt passande. De har samma känsla när de bryter mot seder och bruk som då de handlar mot sitt samvete – när de uppför sig som en pajas som då de ljuger.“

²⁴ Smedes 1993, s 32. “Var gång deras vänner lyckas känner de sig misslyckade. Alla andras solsken förmörkar deras dag.“

²⁵ Smedes 1993, s 33. “Jag-svaga som de är söker de sin självuppskattning hos andra. Sådana människor får aldrig nog. En komplimang i dag måste bli en applåd i morgon – ett bifall som dagen därpå måste övergå i en stående ovation. Som varje annan missbrukare måste de ständigt öka dosen.“

²⁶ Smedes 1993, s 35. Dessa människor tror att de måste vara förtjänta av allt det goda de får; vad de egentligen plågas av är en djupgående känsla av ovärdighet. “Vilken frisk människa som helst vet att mycket av det goda i livet är rena gåvor. [...] Problemet infinner sig när vi plötsligt övergår från att känna oss oförtjänta av något till att uppleva oss ovärdiga.“

²⁷ Smedes 1993, s 55.

²⁸ Smedes 1993, s 111. Denna människa har ytterst svårt att ta till sig andras beröm. “De intalar sig antingen att de människor som berömmar dem inte är ärliga eller att de – om de verkligen kände till sanningen – inte skulle säga dessa positiva saker. Eller att de förtjänster de berömmar i verkligheten inte har något värde.“

²⁹ Smedes 1993, s 112. “Allt som inte är en enastående framgång är ett bedrövligt misslyckande. De tror inte på smärre brister. Varje obetydlig skavank gör dem i grunden oacceptabla.“

³⁰ Smedes 1993, s 113. “Människor som bär på skamkänslor förföljs av omutliga men ospecificerade krav på en slags odefinierbar fullkomlighet. Och eftersom ingen någonsin kan leva upp till ideal som ingen kan beskriva, så dömer de sig själva till att förföljas av misslyckande.“

³¹ Smedes 1993 Smedes 1993, s 113. “Människor med skamkänslor hör sig kritiserats för ett fel de gjort och upplever det som ett ifrågasättande av [hela] deras karaktär.“

³² Capps 1989 skriver: “När det gäller den grundläggande strukturen hos den narcissistiska personligheten så finns det . . . en bred enighet, åtminstone bland psykoterapeuter, om vilka drag som är typiska. Man anser att den narcissistiska

typen karakteriseras av skiftande kombinationer av stora ambitioner, storslagna fantasier, mindervärdeskänslor och ett alltför stort beroende av yttre beundran och bifall. En narcissistisk personlighet utmärks vidare av en kronisk osäkerhet och otillfredsställelse med sig själv och av ett medvetet eller omedvetet utnyttjande av och en hänsynslöshet mot andra. Den narcissistiska personligheten kan vidare sägas känna ett motstånd mot att underkasta sig de krav som andra ställer. Han håller sitt känsloliv på en yttlig nivå för att skydda sig mot allvarliga känslomässiga sår. Narcissisten manipulerar det intryck han gör på andra och kan inte erkänna sin egen begränsning. Han är kroniskt uttråkad och söker rastlöst efter omedelbar närhet, men han förmår inte upprätthålla varaktiga relationer.“

³³ Olivius 1996, s 183.

³⁴ Olivius 1996, s 183.

³⁵ Fil 2:10.

³⁶ 2 Mos 20:3.

³⁷ Brosché 1987, s 36.

³⁸ Olivius 1996, s 183.

³⁹ Nordlander 2000, s 234. Jfr Capps 1989, s 20f.

⁴⁰ Olivius 1996, s 183.

⁴¹ Göran Bergstrand, "Skuld år 2 000", *Svensk Kyrkotidning* 29–30/84, s 409.

⁴² Brosché 1987, s 34.

⁴³ Brosché 1987, s 35.

⁴⁴ Lehtinen 1998, s 24.

⁴⁵ Lehtinen 1998, s 34.

⁴⁶ Anne-Louise Eriksson, "Kvinnlig religion – kvinnlig Gudsbild?", *Gnosis* 2–3/92, s 291.

⁴⁷ Eriksson 1992, s 291.

⁴⁸ Sigrell 1999, s 164f. Mot denna bakgrund är det lätt att förstå varför det i dag ofta framställs som betydligt värre att bli *upptäckt* med en försummelse eller ett brott, än det är att utföra handlingen i fråga (Råmonth 1990, s 64). Alltså: det är inte lagöverträdelsen i sig som är det värsta ("ingen är ju perfekt"); däremot är det ytterst penibelt att människorna i ens omgivning får se mitt misslyckande att *dölja* det hela.

⁴⁹ Long 1997, s 103f. Torsten Råmonth talar om tre olika sätt på vilka narcissisten försvarar sig mot känslor av skam eller kränkning: genom *makt*, genom *egenrättfärdighet* samt genom *våldsamt vrede* (Råmonth 1990, s 69–74). Den som använder sig av makt tar gärna till sådana medel som utnyttjande, manipulation och konkurrenstänkande. Egenrättfärdigheten används som substitut av den som inte upplever sig vara sedd, älskad eller bekräftad. "Du har visserligen övergivit och förkastat mig, men jag vet att jag har rätt", kan vara en variant; en annan är att skylla ifrån sig – "det är andras fel att jag har råkat ut för det och det" – eller att gömma sig bakom perfektionismens felfria fasad – "Om jag uppnår perfektion är det inte längre möjligt att såra mig och tillfoga mig skam".

Det sista försvaret är den våldsamma vreden. Detta är en djupt djupt rotad försvarsmekanism, som normalt kan härledas till de tidiga barnåren. Någon – t ex en förälder – har kommit från ett överläge varifrån han eller hon har kunnat förneka, plåga eller kränka barnet. Längre upp i åren får detta till följd att varje händelse som hotar narcissistens självkänsla också riskerar att locka fram den explosiva vrede som finns i hans inre. "Vreden blir oproportionerligt stor. Den vill förgöra motståndaren och, om det inte går, i fortsättningen behandla honom som ett 'ingenting'".

⁵⁰ Göran Bergstrand, "Skulden har många namn", *Tidsskrift för sjelesorg* 1/97, s 7.

⁵¹ Nordlander 2000, s 234.

⁵² Se Capps 1993, s 94f.

⁵³ Brosché 1997, s 36f.

⁵⁴ Joh 16:9.

⁵⁵ Torsten Råmonth, "Skulden, livsväven och förlåtelsen", i *Skuld och mänsklig växt*, Stockholm: Verbum förlag 1990, s 65.

⁵⁶ Råmonth 1990, s 63.

⁵⁷ Capps 1993, s 84.

⁵⁸ Capps 1993, s 99f, 50.

⁵⁹ Donald Capps, *Dödssynder och narcissistiska jag*, Religion & samhälle 43 (1989:5), Stockholm: Religionssociologiska Institutet 1989, s 18f.

⁶⁰ Capps 1989, s 19.

⁶¹ 4 Mos 6:25.

⁶² Upp 22:5.

⁶³ Capps 1993, s 69. Jfr Capps kommentar att också hälsosam narcissism ofta av "välmenande kristna" har stämplats som osund självcentrering (s 64).

⁶⁴ Smedes 1993, s 135.

⁶⁵ Smedes 1993, s 137.

⁶⁶ Smedes 1993, s 138.

⁶⁷ Smedes 1993, s 138.

⁶⁸ Smedes 1993, s 109.

⁶⁹ Smedes 1993, s 149.

⁷⁰ Smedes 1993, s 167–187.

⁷¹ Jfr Råmonths kommentar att "Paulus med sitt 'robusta samvete' var mer upptagen av sin svaghet (astenia) än av sin synd" (1990, s 77).

⁷² Smedes 1993, s 155, 151.

⁷³ Smedes 1993, s 162. Jfr Smedes citat av ärkebiskop Fenelon: "Vi blir inte medvetna om vår sjukdom, förrän behandlingen börjar" (s 66).

⁷⁴ Long 1997, s 168.

⁷⁵ Long 1997, s 169.

⁷⁶ Long 1997, s 166.

⁷⁷ Long 1997, s 107.

⁷⁸ Long 1997, s 102f, 105f.

⁷⁹ Long 1997, s 106.

⁸⁰ Long 1997, s 102.

⁸¹ Long 1997, s 101.

⁸² Long 1997, s 112f. Detta stämmer väl överens också med Olivius råd till själavårdare med narcissistiska konfidenter: "Det är viktigt att själavörjaren har en moderlig hållning till den narcissistiskt skadade patienten. Med det menar jag inte att 'gulla' konfidenten eller tycka synd om. Vad jag menar är ett icke-dömande bemötande av konfidentens ständiga underkännande av sig själv. Det är att visa omsorg, verkligen bry sig om, vilket konfidenten har svårt att tro på, eftersom hans grunderfarenhet är övergivenhet. Det hjälper föga att med ord övertyga konfidenten. Endast den stadiga, pålitliga omsorgen i handling är av värde" (1996, s 190f).

⁸³ Jfr Råmonths konstaterande att "Innan förlåtelsen kan tas emot måste skammen lyftas av och det sker genom att den förlorar [...] sin makt över [människan]" och "Skammen skall inte mötas av förlåtelse (det vore att säga ja till bönen 'förlåt mig att jag finns till') utan av upprättelse" (1990, s 64, 76).

⁸⁴ Göran Bergstrand, "Skulden har många namn", i *Med livet som redskap: sex själavårdare berättar*, Örebro: Libris 1998, s 86f.

⁸⁵ Bergstrand 1998, s 84f.

⁸⁶ Bergstrand 1998, s 85f. I en annan artikel, "Två former av oförmåga att uppleva skuld" (Tidsskrift för sjelesorg 1/99, s 7–16), tar Bergstrand i stället sin utgångspunkt i berättelsen om den samariska kvinnan (Joh 4). Även denna artikel är i högsta grad läsvärd!

⁸⁷ Bergstrand 1998, s 89f.

⁸⁸ Bergstrand 1998, s 91f.

⁸⁹ Bergstrand 1998, s 92.

⁹⁰ Jfr Esbjörn Hagberg, "Med smak av nåd" i *Med smak av nåd: Festskrift till Agne Nordlander*, Örebro: Libris 2000, s 37: "Att se sig som syndare är att se sig värd att kunna ta ansvar för sina handlingar och sitt liv. Det är att se hur Gud ger oss människor en särställning i skapelsen. Det är att se att Gud förväntar någonting av oss och att vi är skapade med en bestämmelse att leva ett rättfärdigt liv. Det är att se att vi är tänkta att stå på livets, kärlekens och Guds sida."

⁹¹ Bergstrand 1998, s 94.

⁹² Jfr Hagberg: "För den som på olika sätt kämpar med synden i sitt liv är mitt första råd: *Sök i första hand Kristus – inte syndakännedomen*. Det är i mötet med Kristus som synden blir tydlig" (2000, s 38).

⁹³ Bergstrand 1998, s 95. Ett meningslöst sätt att tala om skuld är enligt Bergstrand när den i stället blir en fråga om makt, alltså när fördelningen av skuld mer får karaktären av dömande/att befästa sina positioner än av att befria (s 84). Jfr även Longs kommentar: "Skam kan helas. Men först måste vi vara villiga att komma samman i gemenskap och erkänna att vi är skadade och att vi är sårbara. I den kristna gemenskapen måste hela gruppen vara på det klara med den universella skammen. Vi är alla syndare som är oförtjänta av Guds kärlek. Vi är alla jämlika i Guds ögon. I stället för att isolera dem som känner skam, kan faktiskt erkännandet av syndens universalitet föra de troende samman" (1997, s 164).

⁹⁴ Brosché 1987, s 38–51.

⁹⁵ Brosché 1987, s 39f.

⁹⁶ Brosché 1987, s 40f.

⁹⁷ Brosché 1987, s 42.

⁹⁸ Brosché 1987, s 43.

⁹⁹ Brosché 1987, s 43.

¹⁰⁰ Brosché 1987, s 46.

¹⁰¹ Brosché 1987, s 48. Jfr Hagberg 2000, s 39–41.

¹⁰² Brosché 1987, s 50.

¹⁰³ Ett mer allmänt konstaterande i anslutning till Long skulle kunna vara att *miljön i vilken åhöraren möter förkunnelsen* är av väldigt stor betydelse. En trygg och inbjudande miljö gör det betydligt lättare för en människa att ta till sig också budskapet i predikan. En god illustration på detta kan vara läger och konferenser – eller varför inte det i dag så populära alphakonceptet, där måltidsgemenskapen och det öppna samtalsklimatet gör det lättare för deltagarna att ta även undervisningsmomentet på allvar.

¹⁰⁴ Orden är mina, men mönstret är tydligt både hos Brosché och flera andra lutherska teologer. Även Rosenius

använder sig faktiskt av detta schema i olika sammanhang (se t ex första boken i samlingsvolymen *I Guds hjärta!*).